

ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУДДІВ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО СУДОУСТРІЙ І СТАТУС СУДДІВ»

DISCIPLINARY RESPONSIBILITY OF JUDGES IN TERMS OF THE LAW OF UKRAINE “ON JUDICIARY AND STATUS OF JUDGES”

Кухта М.М.,

*аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Наукова стаття присвячена аналізу чинного Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у частині дисциплінарної відповідальності суддів. У статті розглядаються підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, наведена судова статистика з питань притягнення суддів до відповідальності з часу набрання чинності новим Законом. Також розглянуто питання організації роботи Вищої ради правосуддя щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, судова реформа, судова гілка влади, відповідальність суддів, Вища рада правосуддя, Дисциплінарна палата.

Научная статья посвящена анализу действующего Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» в части дисциплинарной ответственности судей. В статье рассматриваются основания привлечения судей к дисциплинарной ответственности, приведена судебная статистика по вопросам привлечения судей к ответственности с момента вступления в силу действующего Закона. Также рассмотрены вопросы организации работы Высшего совета правосудия по привлечению судей к дисциплинарной ответственности.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность, судебная реформа, судебная ветвь власти, ответственность судей, Высший совет правосудия, Дисциплинарная палата.

The scientific article is devoted to the analysis of the current Law of Ukraine “On Judiciary and Status of Judges” in part of the disciplinary liability of judges. The article considers grounds for bringing judges to disciplinary responsibility, provides judicial statistics on bringing judges to justice since the entry into force of the new law. The issue of organizing the work of the Supreme Council of Justice regarding the bringing of judges to disciplinary responsibility is also considered.

Key words: disciplinary responsibility, judicial reform, judicial branch of power, judicial responsibility, Supreme Council of Justice, Disciplinary Board.

Постановка проблеми. Судова гілка влади в Україні перебуває на стадії реформування. Так, 2 червня 2016 р. Верховною Радою України ухвалено Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Нормативно-правовий акт передбачає:

- забезпечення незалежності, добросовісності та кваліфікованості представників судової гілки України;
- низку змін щодо порядку призначення суддів, процедури формування й оновлення суддівського корпусу, системи судоустрою тощо;
- збільшення переліку підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Останній пункт і є предметом нашої наукової статті. Питання дисциплінарної відповідальності в системі юридичної відповідальності одне з найважливіших. Судді – особлива категорія людей, яка повинна дотримуватися професійності, незалежності, етичності у своїй діяльності. Чинне законодавство чітко визначає процедуру притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, проте має і чимало недоліків.

Стан опрацювання. Питання реформування судової системи чи не найактуальніше на етапі створення незалежного суддівського корпусу як для суспільства, так і для держави. Незважаючи на те, що чинний Закон України «Про судоустрій і статус суддів» був ухвалений нещодавно, ним уже зацікавилася чимало науковців, а саме: С. Глушенко,

Н. Грішина, Д. Луспеник, С. Кравченко, О. Костенко та інші. Сьогодні відсутнє єдине комплексне дослідження з даної проблематики, хоча є чимала кількість наукових робіт саме з питань дисциплінарної відповідальності суддів. Варто зазначити, що без наукового обґрунтування залишається судова статистика дотримання норм вищезгаданого Закону в частині притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Метою статті є аналіз чинного законодавства в контексті дисциплінарної відповідальності суддів і висвітлення в ньому змін порівняно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., а також надання пропозицій щодо вдосконалення процедури притягнення суддів до відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Потреба в редагуванні Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (7 липня 2010 р.) постала одразу після його ухвалення. Ще тоді Венеціанська комісія подала негативні висновки щодо даного нормативно-правового акту: «Венеціанська комісія неодноразово вказувала на те, що порушення присяги судді є занадто нечітким поняттям, щоб бути стандартом для звільнення суддів із посад. У своєму рішенні по справі «Олександр Волков проти України» (9 січня 2013 р., скарга № 21722/11) Європейський суд з прав людини також висловив занепокоєння у зв'язку з викорис-

танням порушення присяги як підстави для звільнення суддів із посад, а також можливістю занадто широкого і неточного тлумачення. У зв'язку з цим, ч. 2 ст. 97 Закону («Дисциплінарне стягнення стосовно судді»), в якій наводяться докладні підстави дисциплінарної відповідальності судді за «порушення присяги» з метою виключення будь-якого широкого тлумачення цього питання, можна лише вітати. Тим не менш, «порушення присяги» не згадується серед підстав дисциплінарної відповідальності, що містяться у ст. 92 («Підстави дисциплінарної відповідальності судді»). Таким чином, у взаємозв'язку між ст. 92 і ч. 2 ст. 97 немає чіткості щодо порушення присяги як підстави дисциплінарної відповідальності» [12].

Питання недосконалості українського законодавства у сфері правосуддя знову порушили за часів Євромайдану. Під час страшних подій чимало суддів порушили засади незалежності, об'єктивності та добросовісності. 30 травня 2016 р. президентом України подано до Верховної Ради України законопроект № 4734 і визначено його як невідкладний. Аналізуючи Закон України від 7 липня 2010 р., можна зазначити, що там було чимало недоліків щодо дисциплінарної відповідальності суддів, про що зазначено у висновках Венеціанської комісії. Так, на думку Венеціанської комісії й Директорату, найбільш серйозні проблеми, що стосуються незалежності судової влади в Україні, знаходяться в конституційних положеннях, а не в Законі «Про судоустрій». Для проведення ефективної судової реформи в Україні, яка відповідатиме європейським стандартам, необхідно внести зміни до Конституції.

Із ухваленням Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (2 червня 2016 р.) деякі недоліки, визначені Венеціанською комісією, було усунуто. Пропонуємо порівняльну характеристику двох документів [12; 7].

У висновку Венеціанської комісії 2015 р. звертається увага на те, що:

1) варто виключити роль Верховної Ради України щодо призначення суддів на посади безстроково та їх звільнення. У Законі від 2 червня 2016 р. це положення змінено: призначає на посаду судді лише президент за поданням Вищої ради правосуддя;

2) склад Вищої ради юстиції необхідно змінити так, щоб гарантувати, що значну її частину або більшість становитимуть судді, обрані своїми колегами. Замість Вищої ради юстиції в Україні створюють новий орган – Вищу раду правосуддя. Більшість членів цього органу – судді за фахом, які мають досвід роботи в цій сфері (до складу Вищої ради правосуддя входить 21 член, з яких 10 обирає з'їзд суддів України, а голова Верховного Суду входить до складу згаданого органу за посадою);

3) компетенцію Верховної Ради України в позбавленні суддів імунітету треба виключити. Згідно з положеннями ч. 2 ст. 112 чинного Закону, рішення про звільнення судді з посади ухвалює Вища рада правосуддя у порядку, встановленому Законом України «Про Вищу раду правосуддя»;

4) повноваження президента України щодо створення й ліквідації судів треба видалити з Конституції. Заначене, ймовірно, варто розглядати як законодавче питання. Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону від 2 червня 2016 р., проект закону про утворення чи ліквідацію суду вносить до Верховної Ради України президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Негативні зауваження щодо Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (7 липня 2010 р.) висловив і Європейський суд із прав людини рішенням щодо справи «Олександр Волков проти України» [5], який своїм висновком спонукав Україну реформувати систему суддівської дисципліни: «Система судової дисципліни в Україні не організована належним чином, оскільки не забезпечує достатнє відділення судової влади від інших гілок державної влади. Крім того, вона не забезпечує відповідні гарантії проти зловживань і протиправного застосування дисциплінарних заходів на шкоду незалежності судової влади, яка є однією з найважливіших цінностей, що лежать в основі ефективного функціонування демократії. Якщо позиція представників громадськості постійно висвітлюється в засобах масової інформації, то проведення судової реформи має змусити весь суддівський корпус перейти від ролі спостерігачів до активних учасників процесу відновлення довіри до суду, аби фраза «відповідальний, але не винний» не стала яскравою ілюстрацією практики притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності» [9].

Директор департаменту Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, заслужений юрист України С. Глушенко вважає, що для вдосконалення судової реформи потрібно таке:

- досконала, чітка, зрозуміла, вичерпна та стабільна законодавча база;
- формування активної позиції суддівського корпусу щодо визначення критеріїв незалежності суддів і їх дотримання;
- обов'язкове врахування громадської думки та моніторинг градусу довіри до судової системи;
- популяризація функціонування судової влади [4].

Очевидним є те, що під час розроблення проекту чинного Закону враховано висновки і Венеціанської комісії, і Європейського суду з прав людини. Отже, у Законі України від 2 червня 2016 р. збільшено перелік підстав притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. У ст. 106 чинного Закону «Про судоустрій і статус суддів» передбачено 19 підстав дисциплінарної відповідальності судді (до 2016 р. таких було 14 – К. К.). Проте існує ще одна підстава, яку не додали до змісту обох нормативно-правових актів: «Скасування або зміна судового рішення не має наслідком дисциплінарну відповідальність судді, який брав участь у його ухваленні, крім випадків, коли скасоване або змінене рішення ухвалено внаслідок умисного порушення норм права чи неналежного ставлення до службових обов'язків» (ч. 2 ст. 106 Закону) [7; 8].

Пропонуємо звернути увагу на нові підстави притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, які передбачені в Законі України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р. Зокрема, це стосується таких пунктів:

1) питання моралі, чесності, невідчужуваності, відповідності способу життя судді його статусу, дотримання інших норм етики та стандартів поведінки, які забезпечують суспільну довіру до суду; невідтвердження суддею законності джерела походження майна;

2) непроходження курсу підвищення кваліфікації в Національній школі суддів відповідно до спрямування, визначеного органом, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, або непроходження подальшого кваліфікаційного оцінювання для підтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді, або невідтвердження здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді за результатами такого кваліфікаційного оцінювання;

3) неподання або несвоєчасне подання декларації родинних зв'язків;

4) подання в декларації родинних зв'язків завідомо недостовірних (зокрема й неповних) відомостей;

5) неподання або несвоєчасне подання декларації доброчесності;

6) декларування завідомо недостовірних (зокрема й неповних) тверджень у декларації доброчесності [4].

Чинним Законом «Про судоустрій і статус суддів» змінено й орган, якому надаються повноваження щодо притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Зокрема, передбачено реорганізацію Вищої ради юстиції –колегіального, незалежного органу України, відповідального за формування високопрофесійного суддівського корпусу, а також за ухвалення рішень стосовно порушень суддями і прокурорами вимог щодо несумісності та в межах своєї компетенції про їх дисциплінарну відповідальність, на Вищу раду правосуддя [6].

Рішення про реорганізацію було ухвалено Вищою радою юстиції відповідно до Конституції України та Закону України «Про Вищу раду правосуддя» 12 січня 2017 р. Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування доброчесного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції та законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Відтепер скаргу на вчинення суддею дисциплінарного проступку громадяни мають право подати лише до Вищої ради правосуддя. Новий зразок скарги затверджено Вищою радою правосуддя [3]. Відповідно змінено й порядок подачі скарги.

Зокрема, у ст. 42 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» зазначено, що дисциплінарне провадження охоплює:

1) попереднє вивчення та перевірку дисциплінарної скарги. Ст. 43 Закону чітко регламентує, що доповідач повинен перевірити скаргу на наявність дисциплінарного проступку судді та передати матеріали на розгляд Дисциплінарної палати. Строк попередньої перевірки не повинен перевищувати сорока п'яти днів із дня її отримання доповідачем;

2) відкриття дисциплінарної справи;

3) розгляд дисциплінарної скарги й ухвалення рішення про притягнення або відмову в притягненні судді до дисциплінарної відповідальності. У засіданні Дисциплінарної палати заслуховуються доповідач, суддя, скажник, їхні представники, свідки й інші особи, які були викликані або запрошені взяти участь у засіданні. Учасники мають право подавати докази, факти, що підтверджують або спростовують вчинення дисциплінарного проступку;

4) дисциплінарне провадження здійснюється в розумний строк. Строки здійснення дисциплінарного провадження визначаються цим Законом і регламентом Вищої ради правосуддя [6].

Порядок здійснення дисциплінарного провадження щодо судді визначено в ст. 107 чинного Закону: «Право на звернення зі скаргою щодо дисциплінарного проступку судді (дисциплінарною скаргою) має будь-яка особа. Громадяни здійснюють зазначене право особисто або через адвоката, юридичні особи – через адвоката, органи державної влади та органи місцевого самоврядування – через своїх керівників або представників» [2]. Так, дисциплінарне провадження щодо судді передбачає здійснення перевірки даних про наявність підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, відкриття дисциплінарної справи, її розгляд і ухвалення рішення органом, що здійснює дисциплінарне провадження.

Рішення за дисциплінарною скаргою ухвалює палата (у минулому Вища кваліфікаційна комісія суддів України) за відсутності судді, який вчинив дисциплінарний проступок.

З ухваленням Закону «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р., який збільшив підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, судді повинні стати незалежними й об'єктивними під час виконання професійних обов'язків.

Чинний Закон має врегулювати і питання судової статистики по вчиненню дисциплінарних проступків. Проте поки що наявність чималої кількості скарг свідчить, що позитивних зрушень немає.

Так, секретар дисциплінарної палати Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Михайло Макачук прокоментував, що після 29 вересня 2016 р. до Комісії надійшло 270 заяв (скарг) щодо дисциплінарної відповідальності суддів. Зокрема, до Вищої ради юстиції буде передано 12 422 заяви (скарги), які не розглянуті Вищою кваліфікаційною комісією суддів. Натомість 73 дисциплінарних справи залишаються в провадженні Комісії. У провадженні Вищої кваліфікаційної комісії суддів із грудня 2014 р. по вересень 2016 р. перебувало 26 948 заяв

(скарг) щодо дисциплінарної відповідальності суддів місцевих і апеляційних судів. 4 792 заяви були визнані неприйнятними і повернуті без розгляду, а 9 661 заяву (скаргу) Комісією розглянуто по суті. За результатами розгляду дисциплінарних справ Комісією застосовано дисциплінарні стягнення щодо 411 суддів. У зв'язку із закінченням строку, протягом якого на суддю можна було накласти дисциплінарне стягнення, Вищою кваліфікаційною комісією суддів було відмовлено у відкритті дисциплінарної справи у 186 провадженнях, на тих же підставах було припинено 105 дисциплінарних справ» [10].

За короткий період після створення Вищої ради правосуддя цей орган відкрив чимало дисциплінарних проваджень. Зокрема, Вища рада правосуддя на засіданні 11 травня 2017 р. звільнила 91 суддю судів Автономної Республіки Крим і Севастополя за вчинення істотних дисциплінарних проступків. Про це повідомляє прес-служба Вищої ради правосуддя.

Проте є чимало нарікань на роботу Вищої ради правосуддя: «Експерти оцінили ефективність дій і склад новоствореної Вищої ради правосуддя, що має звільняти несумлінних суддів. Останнім часом почали з'являтися повідомлення про покарання суддів за дисциплінарні проступки. Тим часом Центр протидії корупції наводить факти, які дають підстави сумніватися в чесності членів Вищої ради правосуддя».

Відтоді, як Вища рада юстиції трансформувалася у Вищу раду правосуддя (Вища рада правосуддя почала працювати 5 січня цього року), і дотепер ще не звільнено жодного суддю. Є лише попередні висновки стосовно п'яти осіб, яких рекомендують позбавити посад» [2].

На розгляд Верховної ради України подано законопроект, яким пропонується повернути Вищій кваліфікаційній комісії право розглядати дисциплінарні провадження щодо суддів. «Як зазначає автор законодавчої ініціативи, аналіз норм ст. 131 Конституції України у взаємозв'язку зі ст. ст. 107, 108, 111 Закону дає можливість встановити розбіжності в тому, що рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності судді приймає дисциплінарна палата Вищої ради правосуддя (як це закріплено Законом), а відповідно до приписів Конституції України скаргу на таке рішення також розглядає Вища рада правосуддя. Поєднання в одному органі функцій дисциплінарного і контролюючого органу також є неприйнятним з точки зору доступу до судового захисту та таким, що не відповідає нормам міжнародного права» [11]. Ми вважаємо, що такий Закон чітко врегулював би і питання оскарження рішення про притягнення чи непритягнення судді до дисциплінарної відповідальності, адже один орган не може розглядати провадження по суті, а потім своє ж рішення переглядати. За запропонованим законопроектом Вища кваліфікаційна комісія розглядає скарги на дисциплінарні правопорушення, а Вища рада правосуддя – орган, який може оскаржити рішення.

Висновки. Судова реформа в Україні триває. Зокрема, у межах реорганізації чинної системи судді

повинні пройти переатестацію, яка підтвердить їхню професійність і добросовісність.

Відповідно до чинного Закону України «Про судоустрій та статус суддів», змінено вимоги щодо кандидатів на посади судді. Так, за новим нормативно-правовим актом, стати суддею може особа, яка досягла 30 років і має стаж роботи в галузі права не менше п'яти років, що також свідчить про те, що претендентами на посаду судді мають бути особи з високим рівнем моральних і правових якостей.

Також Законом від 2 червня 2016 р. передбачено збільшення розмірів посадових окладів суддів, які будуть прирівняними до окладів, отримуваних суддями європейських країн. Наприклад, чинним Законом передбачено, що з 1 січня 2017 р. для суддів місцевого суду, які пройшли кваліфікаційне оцінювання та підтвердили здатність здійснювати правосуддя, встановлено посадові оклади в розмірі 24 тисячі гривень, тоді як у Чехії середньомісячний дохід судді-початківця становить майже 2 050 Євро [13]. На нашу думку, збільшення розміру окладу є необхідним, зважаючи на відповідальність суддів під час виконання своїх обов'язків, а також з метою подолання корупції в судовій системі.

Водночас збільшиться нагляд за роботою судді. Головний орган, який має право навіть звільнити суддю з посади – Вища рада правосуддя. На протиположну Вищій раді юстиції, більшість членів Вищої ради правосуддя – судді. Ми вважаємо, що ключовий орган, від якого залежить нагляд за роботою всього суддівського корпусу, повинен складатися з тих осіб, які мають досвід роботи в судах, які є незалежними, професійними й обізнаними в системі судоустрою.

Чимало експертів вже зазначають, що судова реформа (тобто закони України «Про судоустрій та статус суддів» та «Про вищу раду правосуддя») має стати прозорою, справедливою й ефективною. На жаль, ті норми, що зазначені в нормативно-правових актах не завжди будуть дотримані. А отже, суддівська система суттєво не зміниться.

Сьогодні жодного суддю не притягнуто до дисциплінарної відповідальності з моменту дії законів України «Про судоустрій та статус суддів» та «Про вищу раду правосуддя», тому вважати нову процедуру притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності ефективною поки зарано.

Одним із плюсів Закону України «Про Вищу раду правосуддя» є те, що повторна неявка судді на засідання незалежно від причин не перешкоджає розгляду дисциплінарної скарги за його відсутності (ч. 4 ст. 49 Закону). Тоді як за старою процедурою дисциплінарні провадження через неявку суддів затягувалися, а це призводило до закриття проваджень за строками давності. Однак у нормативно-правовому акті немає чітко зазначених загальних строків розгляду скарг. Ми вважаємо, що це питання законодавець також мав врегулювати. Зокрема, зазначити в Законі, що з моменту відкриття справи Дисциплінарна палата повинна ухвалити рішення по дисциплінарному провадженню не пізніше ніж за 3 місяці.

На нашу думку, такий термін є достатнім для всебічного вивчення справи й ухвалення об'єктивного й обгрунтованого рішення.

Норму Закону «Про вищу раду правосуддя», яка передбачає порядок оскарження рішення Дисциплінарної палати до Вищої ради правосуддя (ч. 1 ст. 51 Закону), вважаємо дещо проблемною. Зокрема, для того, аби здійснити цю процедуру, скажчик повинен отримати дозвіл палати. Інакше оскаржити рішення неможливо. Важливий той факт, що порядок і підстави отримання дозволу Законом не передбачені.

На нашу думку, до підстав про дисциплінарну відповідальність, які законодавець розширив у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р., варто внести й відповідальність за етичні порушення. Здебільшого органи, що розглядають дисциплінарні проступки суддів, застосо-

вуючи санкції за етичні порушення, не звертаються до нормативно сформульованих правил суддівської етики і не оцінюють вчинки судді під кутом зору тих критеріїв, які відрізняють порушення правил етики від дисциплінарного проступку (систематичність, грубість, підрив авторитету правосуддя). Інколи ті самі проступки, наприклад, безпідставне заявлення самовідводу, проголошення і виготовлення різних текстів того самого судового рішення, трактуються в одних випадках як порушення правил суддівської етики, а в других – за іншими підставами дисциплінарної відповідальності.

Отже, оскільки дисциплінарні проступки судді в Україні є явищем доволі частим, законодавцем створено Вищу раду правосуддя, яка повинна вести контроль за професійною й етичною діяльністю представників судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вища рада правосуддя визначатиме долю кожного суддю : нюанси нового закону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.business.ua/zakonn/vishcha_rada_pravosuddya_viznachatime_dolyu_kozhnogo_sudd_nyuansi_novogo_zakonu-360303/
2. Вища рада правосуддя звільнила 91 суддю Криму за дисциплінарні проступки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rbc.ua/ukr/news/vsp-uvolii-91-sudyu-kruma-distsiplinarnye-1494521819.html>
3. Вища рада правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vru.gov.ua/add_text/155
4. Дисциплінарні ризики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/disciplinari_riziki.html
5. Європейський суд з прав людини. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/974_947
6. Закон України «Про вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>
7. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 2 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>
8. Закон України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/paran4530#n4530>
9. Зв'язки із громадськістю в судах : [навчально-практичний посібник для суддів і працівників апарату судів] / автор. колектив: Д. Вон, Н. Петрова, Д. Філіпенко, Ю. Мухін, І. Солдатенко, В. Земляной. – К. : ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф»», 2015. – 232 с.
10. Здійснення дисциплінарних проваджень щодо суддів буде розпочато лише після прийняття Закону України «Про Вищу раду правосуддя». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vru.gov.ua/news/1858>
11. Повноваження розглядати дисциплінарні провадження щодо суддів хочуть повернути ВККСУ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ukrainepravo.com/news/ukraine/povnovazhennya-rozglyadati-distsipl-narn-provazhennya-shchodo-sudd-v-khochut-povernuti-vkksu-/?sphrase_id=1284936
12. Спільний висновок Венеціанської комісії та Директорату з прав людини (ДПЛ) Генерального Директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи (ГД-І) щодо Закону «Про судоустрій та статус суддів» і внесення змін до Закону «Про Вищу раду юстиції» України. – м. Страсбург. – 23 березня 2015 р.
13. Ставка незалежності, або яку заробітну плату мають отримувати володарі мантий? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/114058-yaku_zarobitnu_platu_mayut_otrimuvati_suddi.html